

Історія релігії

УДК 274 – 79(477.41):(323.282:323.3:63-051:343.42) «19»

Олена Зайченко

ПРОТЕСТАНТСЬКІ ЄВАНГЕЛІЧНІ ТЕЧІЇ В УКРАЇНІ У РЕПРЕСІЯХ 30-40-Х РОКІВ (на прикладі справи сектантів-мальованців із с.Чорногородка Макарівського р-ну)

Olena Zaichenko

PROTESTANT EVANGELICAL GROUPS DURING
THE 1930-1940 REPRESSIONS
(The case of malyovanian sectarians
from the Chornogorodka village in the Makarov district)

***Анотація.** У статті розглянуто особливості побутування в тоталітарні часи українських протестантських євангелічних течій на прикладі справи репресованих селян, які належали до секти мальованців. На базі матеріалів означеної справи аналізується їх побутування в Україні, причини популярності секти мальованства серед селян, а також біографічні та сенсові мотиви належності до неї обвинувачуваних. Так само приділяється увага ідейному протистоянню комуністичного менталітету чинникам «протестантської етики» М. Вебера в особі протестантських громад та їх економічно ефективних дій. Попри наявності в Україні протестантських громад, означена релігія не настільки часто фігурує у карних справах репресованих через не настільки широку розповсюд-*

женість як православ'я, католицизм чи іудаїзм. Тим більше актуальним є більш ґрунтовне дослідження українського протестантизму в його побутуванні при тоталітарному режимі. Зокрема, його зв'язків із селянством. Коли релігійний чинник виявляється поєднаним з економічним мотивом обвинувачення та одним з перших аргументів до арешту й подальшого розстрілу для селянина (а не духовної особи), означений випадок звертає на себе увагу дослідника. Групова справа №63413, розпочата НКДБ УРСР 18 січня 1941 р. проти селян з с. Чорногородка Київської області Бишівського (нині Макаріївського) району пов'язано проходить по «Куркульській Операції», але змістовно споріднена із переслідуванням на релігійній основі. Її фігуранти – Куштенко Ф.Р., Висоцький Я.П. та Орловський Ф.В. належали до секти «мальованців», яка походить від иштундо-баптизму та є однією з малих народних релігійних течій України. Також означена секта була популярна в Україні наприкінці ХІХ-по. ХХ ст. А виконання мальованських «псалмів» було близьким до кобзарської традиції та деякі з них були перекладені на сценічне виконання відомим українським композитором Лисенком М. В. Кожен з обвинувачуваних був заможним селянином, пережив військове минуле (зокрема, Куштенко Ф.Р. двічі воював та пережив полон в австрійському таборі військовополонених), змушений був вступити у колгосп та вийти із нього, мав серед колгоспників репутацію «куркуля» та зміг власним ремеслом досягнути матеріальних статків поза колгоспної праці. Переживши психологічно важкий військовий досвід та належачи до пацифістично налаштованих «мальованців», обвинувачувані у 1941 р., вони відмовилися від проходження військової служби, відповідно були заарештовані органами НКВС СРСР та розстріляні. Під час слідства основним мотивом обвинувачення, крім відмови від військової служби, стали «участь в контрреволюційній антирадянській організації сектантів-мальованців», «протиколгоспна агітація»

та «розкладацька робота». За рахунок співставлення суто історичної та релігієзнавчої наукової позиції із історико-культурологічною, світоглядно-психологічною та філософською прояснюється додатковий мотив приналежності до «мальованства» як пошуку сенсу та внутрішньої свободи у поневоленні зовнішньому при історичних умовах граничного тиску. А також момент психологічної витривалості обвинувачуваних у застінках НКВС, який надало їм дотримання внутрішнього сенсу віри. Додатково слід підкреслити важливість розкриття невідомих раніше персоналій жертв радянського тоталітаризму 30-х-40-х рр.

Ключові слова: протестантизм; мальованство; куркульська операція; репресії; антирелігійна агітація.

Abstract: The article deals with the specific conditions of existence of protestant evangelical communities in Ukraine, showing the case of the repressions against the peasants who belonged to the Maliovanian sect. The materials of the case are used to explain the popularity of the Maliovanian sect among the peasants in Ukraine, as well as to find out the biographical and ideological reasons that led the accused group to join this sect. Some attention is given to the ideological conflict between communist mentality and the «protestant ethics» of M. Weber in the case of economically effective protestant communities. Although the protestant communities did exist in Ukraine, they were not as numerous as orthodox and catholic believers, or Judaic communities, that is why this faith is rarely mentioned in the criminal cases of the repressed individuals. Because of this, it would be quite reasonable to research the Ukrainian protestant communities within the limits of the totalitarian regime in more detail, in particular, their connections with the peasantry. The case № 63413 concerning a group of peasants was opened on January 18, within the framework of an «anti-kulak operation», but it contains elements of religious persecution. The persons involved were the dwellers of Chornogorodka village, Kyiv Region, Byshiv (now

Makarov) district; and belonged to a sect of Malyovany adepts, or the «Malyovanyans», which was a branch of the so-called Stundenbaptism, one of the lesser religious movements of Ukrainians. All of them joined the collective farm and then left it; working for themselves as artisans they managed to reach considerable level of wealth. Members of Malyovanian sect were pacifists, so the three accused individuals, being psychologically troubled by their hard war experience, refused to enter military service in 1941. This was the cause of their arrest. During the investigation new motives of accusation were added to the refusal of military service, such as «participation in a counter-revolutionary anti-Soviet organization of the Malyovany adept», «agitation against collective farming»; and «subversive activities». Combining purely historical point of view with scientific research data in the fields of religion and culture, as well as with psychological and philosophical considerations one can explain the fact of joining the Malyovanyans as the effort of finding the purpose of life and the inner freedom in the conditions of extreme outward pressure and lack of social freedom. We can also underline that the psychological endurance of the accused people during interrogations was based on their deep devotion to their faith. The addition of new, formerly unknown, names to the list of the victims of the Soviet totalitarian system of the years 1930-1940 is also an important contribution to the historical research.

Key words: *protestant beliefs; Maliovanian sect; anti-kulak operation; repressions, anti-religious agitation.*

Постановка проблеми. Питання історії українського протестантизму і його малих течій в період 30-40-х рр. м. ст., зазвичай, аналізується у загальному контексті антирелігійних репресій при тоталітаризмі та мало трапляється у справах, пов'язаних із обвинуваченням селян у куркульстві. Основна увага дослідників приділяється репресіям проти православних священиків, ченців, осіб, визнаних новомучениками, тощо. Ґрунтовний аналіз про-

тестантизму та його малих течій в контексті репресивної атеїстичної політики СРСР здійснюється не настільки часто, як у випадку з православ'ям, юдаїзмом, католицизмом тощо. Ще менше маємо історико-біографічних студій. Тому докладний науковий аналіз справ репресованих українських протестантів є актуальним, тим більше, коли мова йде про властиві для України народні секти, зокрема такі як **мальованство**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблематиці протестантизму та народних євангелічних сект, виявляє наявність окремих досліджень з теми українського протестантизму та сектантства (в тому числі штундистського типу). Значну увагу в релігієзнавчому контексті мальованству приділяє Л.М. Шугаєва [Шугаєва 2007: 79-94]. В історичному контексті побутування в тоталітарних умовах ця секта ґрунтовно й лаконічно висвітлюється В.І. Любащенко [Любащенко 1996а], [Любащенко 2011b]. Проте, оскільки дослідниця аналізує історію українського протестантизму взагалі, то нею мальованству приділено значно менше уваги, ніж у Л.М. Шугаєвої [2007]. Попри дореволюційне видання, залишається актуальним класичне дослідження В.І. Ясевич-Бородаєвської [Ясевич-Бородаєвская 1912], в якому вона у числі перших описала мальованців. Її праця «Боротьба за віру» [Ясевич-Бородаєвская 1912] набуває особливої ваги за рахунок використаних нею живих етнографічних матеріалів та ізоляціонізму самих носіїв.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми базується на розгляді питання народних сект в тоталітарні часи через аналіз архівної справи репресованих українських селян-мальованців. За рахунок співставлення суто історичної та релігієзнавчої наукової позиції із істо-

рико-культурологічною, світоглядно-психологічною та філософською може з'ясуватися додатковий мотив прихильності мальованству як пошуку сенсу та внутрішньої свободи у поневоленні зовнішньому за історичних умов граничного тиску. Відповідно, історія українського протестантизму в часи Великого Терору співставляється з екзистенціальною потребою вірянина у сенсі й терапевтичному переосмисленні гранично непростих особливостей епохи. Додатково слід підкреслити важливість розкриття невідомих раніше персоналій жертв радянського тоталітаризму 30-40-х рр.м.ст.

Формулювання ідей статті. Основна мета даного дослідження полягає у висвітленні невідомих персоналій жертв Великого Терору. Додатково аналізується непересічний випадок - зв'язок Куркульської Операції із проблематикою українського протестантизму та маловивчених народних сект. Виходячи з теорії М. Вебера [Вебер 1990] про вплив протестантизму на економіку та формування філософії успішної людини, виникає додатковий аспект протистояння радянського менталітету капіталістичному. Враховуючи те, що, попри трагічність обставин, дослідження базується на інсайдерській інформації, завдання оприлюднення документів та обставин справи отримує додаткову цінність в аспекті культурології, релігієзнавства та психологічного напрямку логотерапії [Франкл 2004].

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли релігійний чинник виявляється поєднаним з економічним мотивом обвинувачення та одним з перших аргументів до арешту й подальшого розстрілу селянина (а не духовної особи), це випадає зі звичної ланки подібних випадків. Групова справа №63413, розпочата НКДБ УРСР 18 січня 1941 р. проти селян з с. Чорногородка Київської області

Бишівського (нині - Макарівського) району Куштенко Ф.Р. (1885 р.н.), Висоцького Я.П. (1899 р.н.), та Орловського Ф.В. (1897 р.н.) за ст. 54-10 ч. 2, 54-11 та 57 КК УРСР. Заарештовані вони як «учасники антирадянської організації сектантів-мальованців». Справу вели п'ять слідчих НКДБ УРСР. Зазначені події відбувалися в описаний нижче спосіб.

Від 18.01.1941 р. мешканець с. Чорногородка Висоцький Яків Павлович мав йти на військову службу, але відмовився, мотивуючи це своїми релігійними переконаннями. Аргументував це тим, що належність до секти мальованства містить заборону брати до рук зброю [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 75]. То ж 22 січня 1941 р. відбувся арешт, а через два дні за тих же обставин було заарештовано Висоцького Я.П. Далі обвинувачувані на допитах відзначили Куштенка Федора Романовича як видатного проповідника-мальованця, що проводив релігійні збори. Його слідчі виокремили на роль «керівника контрреволюційної організації», що «проводить дискредитуючі бесіди» про колгоспи та суспільні заходи. Заарештували 3 лютого 1941 р. [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 57]. Крім порушення закону про всезагальний військовий обов'язок, у справі №44865 прозвучали обвинувачення в антирадянській та антиколгоспній агітації, антирадянській діяльності та розкладацькій роботі [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 116, 257]. Утримувалися заарештовані в Білоцерківській тюрмі та числилися за Бишівським РОМ НКВС. 25.06.1941 р. звинувачуваних віддали під суд військового трибуналу. На той момент вони утримувалися в Загальній тюрмі Києва (нині Лук'янівське СІЗО). Всі троє розстріляні 7 липня 1941 р. та поховані на секретній ділянці НКВС Биківнянського лісу. Реабілітовано

їх 14 червня 1989 р [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 355-368]. Об'єднувало їх те, що на момент 30-40-х рр. м. ст. вони були «середняками»; до моменту вступу в колгосп мали господарство; пройшли дві війни (див. нижче), а також були сектантами-мальованцями. Відомо, що родину Висоцьких у 1932-1933 рр. м.ст. розкуркулили.

Через маловідомість мальованства доречним буде навести історію його виникнення та основні риси. Наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. на теренах України активно збільшується кількість народних сект, які базуються переважно на своєму перевитлумаченні православ'я. Мальованство ж походить від баптистського напрямку протестантизму, який був привнесений в Україну німецькими колоністами, і мав ще й паралельну назву «штундизму». Осередки його поширення пов'язані із Київською, Херсонською та Мінською губерніями. Засновник секти – міщанин **Кіндрат Олексійович Мальований** (1844 – 1913) за професією колодій¹ із повітового міста Таращі Київської губернії спочатку був штундистом [Булгаков 2014]. Надалі ж оголосив себе Христом та почав проповідувати про початок Страшного суду і можливе облаштування ним особисто після того нового блаженного життя. Поступово мальованство «набуло епідемічного характеру» й стало «стадним релігійним рухом» [Булгаков 2014]. В 1891 р. Мальованого було відправлено до психіатричної лікарні, де він пробув тривалий час. В. Бехтерев описує мальованщину як «психопатичну епідемію релігійного характеру» та діагностує Мальованому «той вид ... паранойї, який називається релігійним божевіллям (mania religiosa)» [Бехтерев 1994]. Проте вважаємо, що зводити процес входження у

¹ Староукраїнське діалектне – стельмах, колісник, майстер, який робить вози, карети, сани і колеса.

мальованство до психіатричних явищ та віднаходити в них можливість індукованого психозу є невинуватим спрощенням для означеного випадку. Насамперед, з точки зору релігієзнавства та інших наук, що вивчають релігію, зокрема, апелюючи до ідей М. Вебера і Т. Парсонса, релігійне навернення (як і зміна релігії) відзначається прагненням до наповнення життя певним новим смислом.

Друга половина XIX ст., коли виникли штундизм та мальованство, були часами кризи «офіційної» православної церкви. Вони відзначалися з'явою і вибуховим розвитком сект. В циклі лекцій з історії українського протестантизму В. Любашенко [Любашенко 2011b] докладно розбирає доктрину Мальованого та робить висновок: «Такий сплав раціоналістичних і містичних елементів із запевненням нововіра про швидке здійснення очікуваного спасіння ... став надзвичайно привабливим для багатьох сектантів, яких зачарувала ця ілюзія». Практичним же «непротивленням злу насильством» воно нагадує толстовство. Якщо ж пригадати історичні події 30-40-х рр. м.ст., то стане очевидним те, наскільки сильним могло виявитись підсвідоме бажання своєрідної «психотерапії» травмуючих подій для українських селян. Відповідно, мальованство саме тому стало актуальним.

Для того, щоб виокремити сенс, якого шукали фігуранти справи №63413, варто звернутися до протоколу допиту Куштенка Ф.Р., де він тезово викладає наступні цінності мальованців: побудова такого духовного життя, при якому люди мають жити в любові та мирі незалежно ні від кого та не пануючи ні над ким, а відтак і сам мальованець має бути вільним і незалежним [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 36]; заборона брати участь у військових діях та війні, брати в руки зброю тощо «задля миру

серед людей» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 36]; задля волі й незалежності заборона участі в суспільно-політичному житті країни [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 36]. Це віддзеркалює цілком природні людські прагнення у вкрай непрості історичні часи, а також може слугувати індикатором того, наскільки особистісно виснаженими виявились допитані троє селян із Чорногородки. Для прояснення означеного висновку цілком доречним буде дослідити їх біографії.

Куштенко Ф.Р. був заможним селянином, якого в 1907 р. забрали до війська. Він відслужив до 1910 р., у 1914 р. був спрямований на австрійський фронт, а в 1915-1918 рр. пробув у австрійському полоні в таборі військовополонених біля м. Пуршталь. У подібних критичних життєвих ситуаціях потреба в духовній підтримці та переосмисленні сенсу подій є однією із вирішальних. Подібний епізод описано В. Франклом у його праці з логотерапії (терапії сенсом) «Психолог у концтаборі» [Франкл 2004]. Табір військовополонених із метою духовних бесід відвідували євангелісти [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 12], що спричинило перехід декого із ув'язнених до протестантизму. Із 1920 р. Куштенко Ф.Р. належав до «Вільних євангельських селян», а в 1923 р. сприйняв мальованство.

Висоцький Я.П. став мальованцем з «Вільних євангельських християн» у 1921 р. У 1932-33 р. його родину розкуркулили. То ж, не дивно, що на допиті від 18 лютого 1941 р. обвинувачуваний заявив про невизнання радянської влади як влади «насильства над народом», а суспільні заходи її охарактеризував «спрямованими проти вільної совісті людини» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 87]. Таким чином, ідея про мальованство як намагання

досягнути волі внутрішньої при поневолюючих зовнішніх обставинах в буремний історичний період засвідчується.

Орловський Ф.В. у 1916-1917 рр. служив у Російській імперській армії в якості санітара у м. Казані. У листопаді 1917 р. він дезертирував. У 1919 р. був взятий до петлюрівської армії, але із наступом Червоної армії знову дезертирував. Тож, Орловський Ф.В. – ще один приклад селянина, якого переслідували війни та який намагався через мальованство припинити для себе цикл насильства.

З описаного стає очевидним, що внутрішній стан кожного із фігурантів на момент початку для Союзу Другої світової війни можна охарактеризувати простими словами – «навоювалися донесочу». Відповідно зазначимо й те, що мальованські ілюзії про можливість входження до «миру і братерства всіх людей» постали принагідними.

Варто відзначити, що у протестантському середовищі випадки розстрілів за послідовний пацифізм співіснують із закликами про захист Батьківщини від фашистів [Колодний... 2002: 383-385]. Антикуркульська операція у співставленні з протестантизмом отримує додатковий аспект блюзнірства. М. Вебер у відомому дослідженні «Протестантська етика та дух капіталізму» зазначає, що для протестантського суспільства отримання прибутку від чесної етичної праці є доброчинністю [Вебер 1990]. Багатство ж розглядається при цьому як свідчення доброго виконання обов'язків перед Богом [Вебер 1990]. Тому науковець проводить історичні паралелі розвиненого капіталізму в економічно успішних країнах із діяльністю протестантських громад. Додатково слід зазначити, що, оскільки протестанти часто ставали вдалими міцними господарями, то вони й потрапляли під розкуркулення, тоді як одно-

часно з цим його господар-протестант репресувався ще й як активний проповідник [Колодний... 2002: 378].

У жовтні 1921 р. при Головколгоспі для заселення вільних земель та колишніх маєтків сектантами було створено Оргкомсект [Любашенко 2011b]. Коли ж Л. Троцький проголосив «релігійний НЕП», їм було запропоновано створення взірцевих господарств в обмін на вільне віросповідання [Любашенко 2011b]. Проте надалі у резолюції XII з'їзду РКП(б) «Про постановку антирелігійної агітації» від 1922 р. було вже зазначено небезпеку від «значного росту деяких сект», «верхівка яких ідейно пов'язана з відомими елементами європейської та американської буржуазії» [Клибанов 1969: 241].

У випадкові зі справою мальованців до того ж наявне помітне особисте негативне ставлення до них колгоспників. Спочатку в означеному поселенні вони були вимушені вступити у колгосп ім. Котовського (1934 і 1935 рр), а надалі вийшли звідти з причин «нечесного ставлення до роботи» й «ворожнечі та постійних сварок колгоспників між собою» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 25, 91]. Потім вони продемонстрували природну кмітливість у поєднанні з вищезазначеною «протестантською етикою», почавши ходити між селами й виконувати різноманітні роботи на замовлення. Досягнувши певного добробуту при незалежності від колгоспного ладу, вони спричинили негативну реакцію із відтінком тієї заздрості, що хтось, дивись, не працює в колгоспі, а живе краще за них [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 236-237].

У справі наявні також намагання звинуватити всіх трьох означених осіб у організації протиколгоспного повстання 28.11.1932 р [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 6, 37]. Причому, саме Куштенкові Ф. Р. приписують

його очолення [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 244-245]. Проте, враховуючи їх послідовний пацифізм, одразу виникає низка питань щодо самої причетності до чогось мальованців. Проте, зацікавлення слідчих НКВС УРСР у знаходженні доказів про «викрити контр революційну організацію» із «ватажком» в особі Куштєнка Ф.Р., є надто очевидним. В цьому аспекті його виконання вільних робіт у різних селах і закупи в Києві «розроблюються» слідчими як прикриття для зв'язку з іншими ланками «антирадянської організації» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 150].

Із позиції логіки тоталітарних держав органи НКВС УРСР вбачали у потягові до особистих «правди, волі та незалежності» небезпеку для радянського ладу. З означених позицій всі кордони між державою, суспільством та особистістю свідомо стираються [Арендт 1996]. Домінуюча орієнтація на духовне життя вносила мальованців у групу ризику за релігійною ознакою. Окрім цього, релігійна заборона брати участь в суспільно-політичному житті країни, зокрема у військовій службі, підпадала під звинувачення в «саботажі заходів радянської влади». Все це зумовило кваліфікацію їх переконань як злочинно-антирадянських. Це відбувається в контексті того, що боротьба із протестантизмом та сектами в ті роки була надто значущою на рівні держави. Згідно з матеріалами НКВС УРСР про організовану діяльність церковно-сектантської контр-революції від 25 квітня 1937 р., у них вбачали небезпеку як готових антирадянських формуваннях «особливо під час виборчої кампанії» [Кокін 2010: 449]. Народний комісар внутрішніх справ УРСР І.М. Леплевський зобов'язав начальників обласних УНКВС кожні 10 днів звітувати про каральні акції щодо євангелічних церков

і сект, у діяльності яких вбачав основу для шпигунства [Кокін 2010: 97, 148]. Після оприлюднення 1 березня 1929 р. циркуляру ВЦРПС (№53) «Про посилення антирелігійної пропаганди» вирок українському протестантизму був фактично заздальгідь винесений, оскільки їх прямо визнали «прикриттям для антирадянської роботи куркульських і капіталістичних елементів у країні та для міжнародної буржуазії» [Клибанов 1969: 239].

Вражає спокійна витривала гідність звинувачених під час допитів, із якою вони заперечували й не визнали до самого кінця звинувачення й не піддалися тиску слідчих [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 31, 38, 48, 100, 170]. Це може свідчити про психологічну витривалість, яку надавали їм віра. Подібно виявляли в ті роки свою мужність і заарештовані священнослужителі незалежно від конфесій своєї належності. В. Франкл описує виживання та значно більшу психологічну витривалість у концтаборах саме тих, хто мав внутрішню опору духовного або сенсового характеру, навіть за умов ідеалістичного світобачення [Франкл 2004]. Можливо, що свою роль у цьому відіграло сприйняття в мальованстві будь-якого їх переслідування як мучеництва Христа в особі кожного [Булгаков 2014].

Культурний слід мальованства є більш значущим. Оскільки мальованські псалми зберігали кобзарську традицію, їх музично інтерпретували М. Лисенко та М. Річкунов. Леся Українка, Іван Франко, М. Драгоманов і М. Грушевський звертали увагу на їх народну ідеалістичну філософію, створення ідеальної моделі світу [Любащенко 2011b]. Між тим із мальованцями в їх історичному часі буття в основному знайомі саме релігієзнавці. Ширша гуманітарна спільнота не надто обізнана з цієї теми, хоч дослідження елементів народної культури та філософії в

малих релігійних течіях України є, безумовно, нетривіальним та перспективним. Окрім суто релігієзнавчого та історичного виміру, історія мальованців актуалізує тему можливих етико-філософських конструкцій «ідеального суспільства» в середовищі репресованих, дисидентів тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи. В контексті історії українського протестантизму, можна підсумувати наступне. Поєднання в справі №63413 антирелігійного чинника із економічним особливо характерне для справ щодо протестантів та їх громад, оскільки для інших конфесій України поєднання віри із практичною активною економічною діяльністю, важливою для релігійної практики, набагато менш характерне. Для мальованства, як окремого конфесійного напрямку, характерне своєрідне поєднання практицизму із містицизмом. Саме він у випадку із мальованством призвів до своєрідної самозамкнутості чорногородської громади, яку слідчим, попри всі намагання, не вдалося пов'язати із будь-якими іншими «сектантами» поза Бишівським (Макарівським) районом або виявити якісь «злочинні зв'язки» із «елементами європейської та американської буржуазії».

Додаткову цінність наукове висвітлення означеної справи має в контексті дослідження народних сект в Україні. Хоча важко добачити «економічний слід» протестантизму в історії української культури, проте, завдяки фольклористичним студіям М. Лисенка та М. Річкунова існують музичні інтерпретації мальованських псалмів в естетиці народних пісень, а відомі українські суспільні діячі відзначали, що протестантизм значною мірою вплинув на історичну українську культурну ментальність (зокрема, такими були думки М. Драгоманова). Хоча радикальний світогляд був несприятливим для конформної адаптації до

радянської дійсності, проте він надавав сили пережити важкі випробування історії «кривавих земель» (за висловом Тімоті Снайдера), а також мужності й внутрішнього психологічного захисту за умов тиску з боку органів НКДБ УРСР.

Список літератури

Арендт, Х. (1996). *Истоки тоталитаризма*. Москва: ЦентрКом. Взято з <https://paraknig.me/reader/220440>

Бехтерев, В.М. (1994). *Внушение и его роль в общественной жизни*. Москва: Мысль. Взято з <http://flibusta.is/b/122609/read#t16>

Булгаков, С.В. (2014). *Справочник по ересьям, сектам и расколам*. Москва: Директ-Медиа,. Взято з <http://flibusta.is/b/176505>

Вебер, М. (1990) *Протестантская этика и дух капитализма*. Москва: Прогресс. Взято з <http://flibusta.is/b/413373/read>

Історія с. Чорногородка. (2011). Макарівська районна державна адміністрація. Взято з http://adm-makariv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=287

Мазур, В. Мальованщина. Українська народна релігія. (2019, Травень 11-17). *Дзеркало тижня*. Взято з https://zn.ua/HISTORY/malevanschina-317149_.html

Клибанов, А.И. (1969). *Религиозное сектантство и современность: Социологические и исторические очерки*. Москва: Наука.

Колодний, А.М. & Яроцький, П.Л. (Ред.) *Історія релігії в Україні: (Т. 1-10)*. Київ: Світ Знань. – 2002 - Т.5: Протестантизм в Україні. - 2002. - 424 с.

Кокін, С. & Юнге, М. (2010). *Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937-1938 рр.: (Т. 1-2)*. Київ.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».

Любашенко, В.І. (1996). *Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій*. Київ: "Поліс". Взято з

https://risu.org.ua/ua/library/books/authors/liubaschenko/history_of_protestantism_in_UA/65796/

Любашенко, В.І. (2011) Протестанти в Україні: наслідки політики «державного атеїзму». (Електронний ресурс) / В.І. Любашенко // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 30. Взято з http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/30/lyubashchenko.pdf

Франкл, В. (2004). *Сказать жизни «Да»: психолог в концлагере*. Москва: Смысл. Взято з <http://flibusta.is/b/81680/read>

ЦДАГО України, Ф. 263, Оп. 1, Спр. 63413 фп

Шугасва, Л.М. (2007). Православне сектантство: єгови́сти-їльї́нці, ма́льованці. Київ. старовина, 3, 79-94.

Ясевич-Бородаевская, В.И. (1912). *Борьба за веру: Историко-бытовые очерки и обзор законодательства по старообрядчеству и сектантству в его последовательном развитии с приложением статей закона и высочайших указов*. Санкт-Петербург: Государственная типография.

References

Arendt, H. (1996). *The origins of totalitarianism*. Moskva: TsentrKom. (in Russian). Retrieved from <https://paraknig.me/reader/220440>

Behterev, V.M. (1994). *Suggestion and its role in public life*. Moskva: Think. [in Russian]. Retrieved from <http://flibusta.is/b/122609/read#t16>

Bulgakov, S.V. (2014). *Handbook of heresies, sects and schisms*. Moskva: Direkt-Media. [in Russian]. Retrieved from <http://flibusta.is/b/176505>

Frankl, V. (2004). *Say Yes to Life: A psychologist in a concentration camp*. Moscow: Meaning. (in Russian). Retrieved from <http://flibusta.is/b/81680/read>

History of Chernogorodka village. (2011).

Klibanov, A. I. (1969). *Religious sectarianism and modernity: Sociological and historical essays*. Москва: The Science. (in Russian).

О. Зайченко. Протестантські євангелістичні течії...

Kokin, S. & Yunge, M. (2010). *Great terror in Ukraine. "Operation of Kurkul" 1937-1938.*: (Т. 1-2). Kyiv.: Publishing House «Kiev-Mohyla Academy». (in Ukrainian).

Kolodniy, A. M. & Yarotskiy, P.L. (Ed.) *History of religion in Ukraine: (Op. 1-10).* Kyiv: World of Knowledge. – 2002 - Т.5: Protestantism in Ukraine. - 2002. - 424 с. (in Ukrainian).

Lyubaschenko, V.I. (1996). *History of Protestantism in Ukraine. Course of lectures.* Kyiv: "Polis". (in Ukrainian) Retrieved from

https://risu.org.ua/ua/librarybooks/authors/liubaschenko/history_of_protestantism_in_UA/65796

Lyubaschenko, V.I. (2011) Protestants in Ukraine: Implications of State Atheism Policy. In *Scientific works of the History Department of Zaporizhzhya National University*, 30. Retrieved from http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/30/lyubashchenko.pdf

Mazur, V. Malovanshina. Ukrainian folk religion. (2019, May 11-17). *Mirror of the Week.* (in Ukrainian). Retrieved from https://zn.ua/HISTORY/malevanschina-317149_.html

Shugayeva, L. M. (2007). Orthodox sectarianism: Jehovah's-illincy, malovancy. *Kiev. Old*, 3, 79-94. (in Ukrainian)

State administration of Makarovsky district. (in Ukrainian). Retrieved from http://adm-makariv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=287

TsDAGO Of Ukraine, F. 263, Op. 1, File. 63413 fp

Veber, M. (1990). *Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism* M Moskva: Progress. [in Russian]. Retrieved from <http://flibusta.is/b/413373/read>

Yasevich-Borodaevskaya, V.I. (1912). *The struggle for faith: Historical and everyday essays and a review of the legislation on the Old Believers and sectarianism in its consistent development with the application of the articles of the law and the highest decrees.* Sankt-Peterburg: State printing house. (in Russian).